

Іванишин П.В.

НАЦІОНАЛЬНИЙ І СОЦІАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВИ ІВАНА ФРАНКА В ТЛУМАЧЕННІ ЛУКИ ЛУЦІВА

Анотація. У статті розглядається франкознавчий досвід одного із найпродуктивніших дослідників української діаспори, відомого українського вченого, журналіста, редактора Луки Луціва (1895-1984). Передусім його монографія “Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість” (1967). Вагомості праці Л.Луціва надає не лише комплексне висвітлення життя і творчості І.Франка із врахуванням різних складних моментів, не лише доступний, жвавий виклад провідних ідей, не лише аргументоване спростування оцінок радянського франкознавства, а й опертя на класичні методи дослідження. Методологічною базою його роботи стали біографізм (тісно пов’язаний із культурно-історичним підходом) та герменевтика. В монографії маємо не лише бажання дослідника заглибитися в біографію митця та культурно-історичний контекст епохи, а й захистити Франка від радянських фальсифікацій та вийти на сутність його творчості – “правду” (в термінології класичної філософії). Ця “правда” досягається літературознавцем через вихід на фундаментальні герменевтичні пласти: глибинні сенси, цінності, ідеали та імперативи творчості письменника, щоправда, без конкретніших термінологічних визначень. У роботі розглядаються інтерпретаційні оцінки Л.Луціва через призму виявлених ним в І.Франка основних імперативів, тобто категоричних наказів, котрі постають водночас й основною регулятивною ідеєю мислення, й системотворчим елементом світоглядної бази індивіда.

Першим провідним імперативом для дослідника постає національний імператив (“ідеал самостійності”), котрий виявляє націоцентричну (націософську, націоналістичну чи націологічну) складову світогляду І.Франка. Іншим центральним імперативом життя та творчості І.Франка стає імператив соціальний, пов’язаний із проблемою соціальної справедливості. можна висувати, що монографія Л.Луціва, попри всі можливі недоліки, завдяки класичній методологічній базі сьогодні може бути позиціонована не лише як документ епохи, а й як цінне наукове джерело, хоча, напевно, не так академічного, як науково-популярного жанру. Це дослідження допомагає пізнати світогляд та мислення І.Франка як певну цілісність, як складну систему та дає вагомий імпульс для продовження такого типу гносеологічних студій.

Ключові слова: Іван Франко, Лука Луців, франкознавство, діаспора, національний імператив, соціальний імператив, література, світогляд, герменевтика, біографізм.

Інформація про автора: Іванишин Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Електронна адреса: pivanyshyn@yahoo.com

Ivanyshyn P.

NATIONAL AND SOCIAL IMPERATIVES OF IVAN FRANKO IN THE INTERPRETATION OF LUKA LUTSIV

Abstract. The article is about the frankoznavchyi experience of one of the most productive researchers of the Ukrainian diaspora, the well-known Ukrainian scientist, journalist and editor Luka Lutsiv (1895-1984). First of all, about his monograph “Ivan Franko is a fighter for national and social justice” (1967). The importance of L. Lutsiv’s work provides not only for a complex illustration of I. Franko’s life and creative work, taking into account various complex moments, not only for a simple, lively presentation of the leading ideas, not only for the argumentative refutation of the valuations of the Soviet Franco studies, but also for the use of classical methods of research. The methodological base of his work was biographism (closely related to the cultural-historical approach) and hermeneutics. In the monograph we have not only the desire of the researcher to go deep into the artist’s biography and the cultural-historical context of the epoch, but also to protect Franko from the Soviet falsifications and to get to the essence of his creative work – the “truth” (in the terminology of classical philosophy). A literary scholar through the going out of the fundamental hermeneutic layers understands this “truth”: the deep meanings, values, ideals and imperatives of the writer’s creative work, however, without more concrete terminological definitions. The work is also about the interpretation valuations of L. Lutsiv through the prism of main imperatives, which he identified in Ivan Franko, that is, categorical

orders that appear at the same time as the main regulative idea of thinking and the system-forming element of the ideological base of the individual.

The first leading imperative for the researcher is the national imperative (the "ideal of independence"), which reveals the national-centered (*natsiosofskyi*, *natsionalistychnyi* or *natsiolohichnyi*) component of I. Franko's worldview. Another central imperative of I. Franko's life and creative work is the social imperative associated with the problem of social justice. One can state that L. Lutsiv's monograph, despite all the possible defects, today thanks to the classical methodological base can be positioned not only as a document of the epoch but also as a valuable scientific source, though probably not as academic but as a popular science genre. This study helps to understand I. Franko's worldview and thinking as a definite integrity, as a complex system and gives significant impulses for the continuation of epistemological studies of this kind.

Key words: Ivan Franko, Luka Lutsiv, frankoznavstvo, diaspora, national imperative, social imperative, literature, worldview, hermeneutics, biographism.

Information about author: Iwanyshyn Petro, doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

E-mail: pivanyshyn@yahoo.com

Iwanyshyn P.

IMPERATYW NARODOWY I SPOŁECZNY IWANA FRANKI W INTERPRETACJI ŁUKY ŁUCIWA

Streszczenie. W artykule jest rozpatrywane doświadczenie frankoznavstwa jednego z najbardziej produktywnych badaczy ukraińskiej diaspory, wybitnego ukraińskiego naukowca, dziennikarza, redaktora Łuky Łuciwa (1895 – 1984). Przede wszystkim jego monografia „Iwan Franko – wojownik o sprawiedliwość narodową i społeczną” (1967). Ważne znaczenie pracy Łuciwa zapewnia pełny wykaz informacji dotyczącej życia i śmierci I. Franki, nie tylko powszechnie znanej, żywy wykład głównych idei, nie tylko uzasadnionych i poddanych ocenie przez frankoznavstwo radzieckie lecz także podana zależność od klasycznych metod. Podstawą metodologiczną jego pracy był biografizm (ściśle związany z podejściem kulturowo-historycznym) oraz hermeneutyka.

Artykuł dotyczy też sposobów interpretacji przez L. Łuciwa poprzez pryzmat jego zidentyfikowanych podstawowych imperatywów twórczości Iwana Franki, to znaczy kategoriycznych rozporządzeń, które pojawiają się jednocześnie z główną regulacyjną ideą myślenia oraz systemotwórczym elementem ideologicznej podstawy jednostki.

Słowa kluczowe: Iwan Franko, Łuka Łuciw, frankoznavstvo, diaspora, imperatyw narodowy, imperatyw społeczny, literatura, światopogląd, hermeneutyka, biografizm.

Nota o autorze: Iwanyshyn Petro, doktor habilitowany, profesor katedry literatury ukraińskiej oraz teorii literatury Drohobyckiego Państwowego Uniwersytetu imienia Iwana Franki.

E-mail: pivanyshyn@yahoo.com

Унікальна постать Івана Франка, його багатогранний творчий досвід належать до тих феноменів класичного українського письменства, що потребують невинної актуалізації, а значить – усе нових і нових присутніх прочитань та перепрочитань. Важливо у цьому актуалізаційному процесі, на нашу думку, триматися надійних герменевтичних орієнтирів, котрі враховують іманентні сенси Франкової творчості, її власний гносеологічний потенціал та глибинні методологічні константи.

Не зайвим у цьому плані є звернення уваги сучасного дослідника на ті попередні наукові тлумачення, зокрема в діаспорі, котрі не надто часто згадуються, хоча подосіне втратили своєї актуальності та важливості. Частково про методологічний сенс франкознавчих

праць діаспорних дослідників свідчать праці В. Біляйва, А. Дарагана, М. Ільницького, С. Ковалів, В. Просалової, Я. Розумного, Т. Салиги, Л. Скорици, Б. Якимовича, І. Яремчук та ін. До особливо важливих студій, на наш погляд, належить об'ємна (на 656 сторінок) монографія "Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість" (1967) відомого українського вченого, журналіста, редактора Луки Луціва (1895-1984). Для цього уродженця Дрогобицьчини (с. Грушів) важливим був факт навчання у Дрогобицькій гімназії через сорок років після І. Франка (1907-1914): "Ми з ентузіазмом взялися до праці над книжкою про Івана Франка, хоч знали, що це нелегке діло, бо треба прочитати велику літературну спадщину цього Великого Сина Дрогобицької землі. Та свідомість цього,

що ми навчалися в Дрогобицькій гімназії, давала сили докінчити цю працю” [2, с.637].

Вагомості праці Л.Луціва надає не лише комплексне висвітлення життя і творчості І.Франка із врахуванням різних складних моментів, не лише доступний, жвавий виклад провідних ідей, не лише аргументоване спростування оцінок радянського франкознавства, а й опертя на класичні методи дослідження. Методологічною базою його роботи стали біографізм (тісно пов’язаний із культурно-історичним підходом) та герменевтика. Про це свідчить і сама студія, й авторецензія на неї під промовистою назвою “Правда про Івана Франка”. У цій останній автор так висвітлює мотивацію власної праці: “Вшанувати Франка щиро, а не лицемірно, можна тоді, коли пізнаємо правду про нього, про його життя і його твори, які найтісніше пов’язані з життям поета”. Тому широке цитування творів у монографії покликане показати літератора “в його ж таки самопортреті” [3, с.116].

Як можна помітити, в таких спостереженнях, а також в загальному окресленні власних літературознавчих праць як “літературних оцінок” (в збірнику “Література і життя”), маємо не лише бажання дослідника заглибитися в біографію митця та культурно-історичний контекст епохи, а й захистити Франка від радянських фальсифікацій та вийти на сутність його творчості – “правду” (в термінології класичної філософії). Ця “правда” осягається літературознавцем через вихід на фундаментальні герменевтичні пласти: глибинні сенси, цінності, ідеали та імперативи творчості письменника, щоправда, без конкретніших термінологічних визначень. У цій роботі спробуємо поглянути на інтерпретаційні оцінки Л.Луціва через призму виявлених ним в І.Франка основних імперативів, тобто категоричних наказів, котрі постають водночас “й основною регулятивною ідеєю (чи принципом) мислення, й основним (системотворчим) елементом світоглядної бази індивіда” [1, с.129].

Першим провідним імперативом для дослідника постає **національний імператив** (“ідеал самостійності”), котрий виявляє націоцентричну (націософську, націоналістичну чи націологічну) складову світогляду І.Франка. Осмислюючи амбівалентний вплив М.Драгоманова не лише на І.Франка, а й на ціле покоління української галицької інтелігенції у 1870-80-х роках,

Л.Луців показує, “в чому його діяльність була корисна, і в чому вона мала не надто корисний вплив на розвиток українського життя в Галичині і поза нею” (с.84). При цьому дослідник виявляє основну розбіжність між Франком та його колишнім учителем саме в оцінці національного питання вже у ранній період творчості (зокрема в циклі “Україна”): “Хоч Драгоманов не був самостійником – то Іван Франко не відкрікся ідеалу самостійності своєї країни і в 1880 році написав свій гімн «Не пора, не пора, не пора...», а в 1883 р. склав відому пісню «Розвивайся ти, високий дубе», в якій поет вже тоді думав про соборну вільну Україну...” [2, с.85]. Схожу національно-державницьку позицію вчений віднаходить і в попередніх творах митця. Наприклад, в першому патріотичному вірші “Наймит” (1876): “В «Наймиті» бачимо реалістичний образ селянина-наймита, який є алегорією поневоленого українського народу, що вкінці переможе всіх своїх ворогів і «буде властивцем свого труду і у власнім краю сам собі паном»” [2, с.118]. Ще одним раннім твором, в якому письменник чітко виявляє свою національну позицію стала сатирична поема “Ботокуди” (1880), в якій висміяно галицьку москвофільську інтелігенцію, відірвану від інтересів народу [2, с.540].

Відзначає дослідник і націологічний сенс низки інших творів пізніших періодів, де виявляється націоцентрична позиція автора. Окрім поеми “Мойсей” (1905), одним із найважливіших стає лірико-драматична поема “Великі роковини” (1898), створена як пролог до вистави “Наталка Полтавка” під час відзначень сотих роковин нової української літератури. У цій поемі, що, як зазначає дослідник, стала публічним тріумфом І.Франка, синтезовано і національну самокритику (“...І.Франко пише про хиби свого народу...”), й історіософію (“З’являється Козак і згадає історію України на ранах свого тіла...”), й віру в невмирущість народу (“Здавалося, що загинув був український нарід, але під впливом історичної традиції відродився він...”), і заклик до національно-визвольних змагань (“Козак закликає українців до боротьби...”), й передбачення національного звільнення (“Козак вірить, що український жвавий рід переможе...”) [2, с.459-461].

Монографія Л.Луціва показує також визначальність національної свідомості у житті письменника та мислителя. Зокрема в його

практичній політичній діяльності. Особливо це помітно під часпереходу І.Франка у 1899 році із Радикальної партії до новоствореної Української національно-демократичної партії, котра “в своїй програмі мала здобуття вільної України” (с.364). Дослідник цілком справедливо вивіряє партійні пошуки національним фактором, оскільки І.Франко “ніколи не був обмеженим партійцем, мав на оці добро цілого українського народу” [2, с.631]. Однією із характерних автоінтерпретацій Франком власного українського патріотизму (“почування себе українцем”) є польськомовна передмова “Дещо про себе самого” (1897). У ній Л.Луців віднаходить окреслення причин цього базового для кожної чесної людини почуття. І ними для Франка стають не лише “почуття собачого обов’язку” та “важке ярмо” долі, а й воля до свободи, що нуртує в самому пригніченому, але не скореному, народі: “І коли що полегшує мені двигати це ярмо, так те, що бачу український народ, як він, хоть гноблений, отемнюваний і деморалізований довгі віки, хоть і нині бідний, слабкий і безправний, але все таки помалу підноситься, чує в щораз ширших масах зажду світла, правди й справедливості і шукає шляхів до них. Отже, варто працювати для цього народу і ніяка чесна праця не піде намарне” [2, с.437].

Одне із найбільш чітких формулювань національного імперативу І.Франка можна віднайти в романі “Перехресні стежки” (1900), в котрому, як відзначає Л.Луців, “Євген Рафалович виголошує ті слова, які ми вже чули на Франковому ювілеї”, і цитує їх повністю: “Вихований, вигодуваний хлібом, працею і потом свого народу, він повинен своєю працею, своєю інтелігенцією відплатитися йому. Се перший заповіт, такий, від якого ніщо й ніяким способом не може увільнити його. Все, що говориться про права індивідуальності, про права життя, про право на виживання його і його розкошів, – се софізми, брехня, облудна маска самолюбства й безхарактерності. Яке ти маєш право бути вільним, коли твій народ у неволі?” [2, с.478]. Як видається можливим помітити, із цим вдало окресленим Л.Луцівимзагальним імперативом, узгоджуються й інші універсальні категоричні накази у сфері національного буття, котрі віднаходимо, наприклад, й у художніх максимах гімну “Не пора, не пора, не пора...” (1880), й у знаменитій філософсько-політичній праці

“Поза межами можливого” (1900): “Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації” [4, с.284].

Іншим провідним імперативом життя та творчості І.Франка стає *імператив соціальний*, пов’язаний із проблемою соціальної справедливості. Національний гніт в Галичині, що від 1772 року перебувала під Австро-Угорською окупацією, помножений на свавілля попередніх окупантів – польської адміністрації краю, поглиблювався ще й різноманітними соціальними визисками, що стосувалися всіх основних верств українського суспільства: найчисельнішого селянства, а також робітництва, священництва та інтелігенції. І.Франко глибоко знав життя української громади, особливо біди та проблеми простого народу і навіть, з огляду на три арешти (1877-78, 1880, 1889), соціального дна. Боротьба за соціальну справедливість органічно переплелася у мислителя із боротьбою національно-визвольною, що виражалася в активній громадській позиції. Л.Луців слушно цитує у цьому зв’язку Василя Сімовича: “Іван Франко належить до того типу письменників, які безпосередньо беруть участь у громадському житті, які своїми ідеями годують громаду і своє власне життя стараються погодити із цими ідеями” [2, с.61].

Тому не дивно, що від перших художніх спроб експліцитна занагажованість соціальною проблематикою займає важливе місце у творчості І.Франка, на що вказує діаспорний дослідник. Наприклад, у ранніх віршах, оповіданнях та ескізах (“Ріпник”, “На дні”, “Каменярі”, “Добрий заробок”, “Довбанюк”, “Слимак”, “Хлопська комісія” та ін.), в повістях “Боа констріктор” (1878), “Борислав сміється” (1881-82), поемі “Панські жарти” (1887), циклі “Тюремні сонети” (1889), повісті “Великий шум” (1907), комедії “Майстер Чирняк” та ін. Л.Луців вказує також на ще один факт із життя І.Франка, зумовлений соціальним імперативом. Йдеться про співзаснування ним у 1890 році Русько-української радикальної партії, програмні засади котрої поєднували ідеології соціалізму та націоналізму. Мету партії Франко так форму-

лює у статті “Молода Україна” (1901): “...нести в народні маси свідомість його економічних, політичних і національних інтересів, і публіцистично прояснювати ті інтереси та боронити їх” [2, с.343-344]. Водночас однією з основних причин виходу і з цієї партії у 1899-му році, і з лав Національно-демократичної партії у 1904-му стала причина соціально-політична. Дослідник у цьому зв’язку цитує обґрунтування самого І.Франка, незадоволеного тим, що УНДП “не зробила нічого для організування селянської маси і ведення її до свідомого політичного життя” [2, с.365].

Визнаючи слушність ідей зі сфери так званого “широколюдського” соціалізму, І.Франко, як спостерігає діаспорний дослідник, водночас спростовуючи твердження радянських дослідників, рішуче заперечує цінність інших форм соціалізму, передусім марксистського соціал-демократизму. Тим самим він остаточно пориває із впливом драгоманівських лібералістичних та соціал-демократичних ідей. Вже у 1897 року в передмові до збірки “Мій Измарагд” мислитель окреслює соціал-демократизм як “формальну релігію, основу на догматах ненависти та клясової боротьби” і заявляє, що “ніколи не належав до вірних тої релігії” [2, с.366]. Л.Луців вказує на присутню критику марксистського соціалізму (комунізму) і в інших філософсько-політичних працях письменника: “Соціалізм і соціал-демократизм” (1897), рецензія на книжку А.Фаресова “Народники і марксисты” (1899), “Що таке поступ?” (1903), “Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм” (1904), “До історії соціалістичного руху” (1904), “Суспільно-політичні погляди М.Драгоманова” (1906) та ін. Характерним підтвердженням наявності в І.Франка соціального імперативу немарксистського типу стають наведені Л.Луцивим твори, в яких позитивними персонажами виступають так звані “класові вороги”. Наприклад, священик у поемі “Панські жарти” (1887), князь у драмі-казці “Сон князя Святослава” (1895), лихвар Вагман із “Перехресних стежок” (1900), поміщик-українець в повісті “Великий шум” (1907) та ін. Можна пригадати також позитивний образ греко-католицьких священиків як “солі землі” в поемі “Святовечірня казка” (1883).

Одним із найкращих формулювань соціального імперативу в І.Франка може бути цитований дослідником уривок із його ювілейної про-

мови (1898 р.): “Вийшовши з самого дна нашого народу, я старався однакою любов’ю обняти всі його верстви, а нинішнє свято є для мене знаком, що у нас будиться, а декуди вже й ярко палає бажання солідарности з нашим найменшим братом. Тільки ненастанна, жива стичність з людьми може охоронити наше письменство від манівців; тільки солідарність з тим нашим бідним, сірим, але конкретним братом охоронить нас від абстракцій і доктринерства, поведе наш національний розвій простою, вірною дорогою” [2, с.458].

Інші регулятивні принципи мислення в І.Франка визначаються саме цими першими імперативами – національним та соціальним, на що недвозначно вказує і назва монографії Л.Луціва, й систематичне повторення ним тези про мислителя як “борця за національну й соціальну справедливість”. До інших помітних світоглядних ідей належить громадсько-політичний імператив (ідеал громадянської та політичної активності), міжнаціональний імператив (ідеал розбудови паритетних міжнародних стосунків), художній (мистецький) імператив, віталізм (життєлюбства імператив), ригоризм (етичний імператив), позитивізм (науковий імператив), прогресизм (імператив людського поступу), трудогізм (імператив працьовитості), просвітництво (імператив масової освіти) та ін. Однак вони потребують окремого розгляду.

Пропоноване коротке тлумачення двох провідних імперативів І.Франка у монографії Л.Луціва охоплює лише найважливіші, на наш погляд, світоглядні елементи. Однак і це коротке гременевтичне окреслення дозволяє зробити декілька підсумкових спостережень. По-перше, діаспорний дослідник не завжди помічає очевидну залежність соціального імперативу І.Франка від стрижневого – національного. Натомість таку пряму залежність між національним та імперативом соціальним, котрий дослідник вважає рівнозначним національному, простежити не завжди вдається. По-друге, бракує в дослідженні вченого аналізу інших праць, котрі, очевидно, просто були недоступні авторові і котрі могли б суттєво доповнити доказову базу: “Між своїми” (1897), “На склоні віку” (1900), “Одвертий лист до галицької української молоді” (1905), “Сухий пень” (1905), “Молитва за ворогів” (1913), “Благовіщення” (1914), “Семітизм і антисемітизм у Галичині”

(1914) та ін. По-третє, докладнішого осмислення потребують також інші, регулятивні принципи мислення І.Франка, а також потребують схожого методологічного огляду праці інших франкознавців і не лише діаспорних.

Таким чином, можна висувати, що монографія Л.Луціва, попри всі можливі недоліки, завдяки класичній методологічній базі сьогодні

може бути позиціонована не лише як документ епохи, а й як цінне наукове джерело, хоча, напевно, не так академічного, як науково-популярного жанру. Це дослідження допомагає пізнати світогляд та мислення І.Франка як певну цілісність, як складну систему та дає вагомий імпульс для продовження такого типу гносеологічних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванишин П.В. *Форми національного імперативу у творчості Т.Шевченка та І.Франка* // Іванишин П.В. *Іван Франко і національне буття: герменевтичні акценти: монографія*. Дрогобич: Посвіт, 2016. С.127-137.

2. Луців Л. *Іван Франко – борець за національну і соціальну справедливість*. Нью-Йорк; Джерсі-Сіті: Свобода, 1967. 656 с.

3. Луців Л. *Правда про Івана Франка* // Луців Л. *Література і життя: Літературні оцінки*. Джерсі-Сіті; Нью-Йорк: Свобода, 1982. С.115-127.

4. Франко І. *Поза межами можливого* // Франко І. *Зібрання творів: У 50 т.* К.: Наукова думка, 1986. Т.45. С.276-285.

REFERENCES

1. Ivanyshyn P. *Forms of the national imperative in the works of T. Shevchenko and I. Franko* [Formy natsionalnoho imperatyvu u tvorchosti T. Shevchenka ta I. Franka] // Ivanyshyn P. *Ivan Franko and national being: hermeneutic accents: monograph*. [Ivan Franko i natsionalne buttia: hermenevtychni aktsenty: monohrafiia] Drohobych: Posvit, 2016. P. 127-137.

2. Lutsiv L. *Ivan Franko is a fighter for national and social justice*. [Ivan Franko – borets za natsionalnu i

sotsialnu spravedyvist] New York; Jersey City: Svoboda, 1967. 656 p.

3. Lutsiv L. *The truth about Ivan Franko* [Pravda pro Ivana Franka] // Lutsiv L. *Literature and life: Literary valuations*. [Literatura i zhyttia: Literaturni otsinky] Jersey City; New York: Svoboda, 1982. P. 115-127.

4. Franko I. *Outside the possible* [Poza mezhamy mozhlyvoho] // Franko I. *Collected works: 50 t.* [Zibrannia tvoriv: U 50 t.] K.: Naukova dumka. 1986. T.45. P. 276-285.